

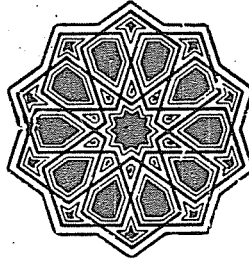
D.001/27

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVII

KUR'ANI KERİM VE KUDSIYET

Prof. Dr. Hüseyin ATAY

Dünya durdukça beşerin elinden düşmemesi gereken ve her zaman kendisine rehberlik edecek olan kitap Kur'anı Kerimdir. Gerçekten onun adı bile "okumak" olan kıraat kelimesinden gelmekte olması çok isabetli bir ad olmuştur. "Kur'anın" manası "Okuma" (reading) demektir. Demek ki, her zaman ve her halükârda okunması gerekir ve okunmaya layıktır. Okunması halinde insanın istifade etmesi ve zaman zaman hatırlanması gereken prensip ve ilkeleri, öğütleri ve tavsiyeleri, insana yol gösterecek hükümleri ihtiva etmektedir.

İnsan iki şeye kutsallık ve mukaddeslik tanımaktadır. Bunlardan biri maddî, diğeri manevîdir. Bu iki varlık sahasından kutsal ve mukaddes olarak seçtiği ve kabul ettiği kutsal şeylerin haiz olmaları gereken vasıflar ve nitelikler bulunmaktadır.

Maddî şeylerin mukaddes sayılabilmeleri için şu iki vasfı taşımaları ve onların zıddı iki vasıftan da uzak durmaları gerekmektedir. Bu vasıfların biri temiz olmak, pis, kirli, paslı olmamaktır. Temiz olan elbiseye insan daha çok itina eder, aman kirlenmesin, tozlanmasın, lekelenmesin diye titizlik gösterir. Oysa kirli, yağlı, lekeli elbiseye bu itinayı göstermez. İşte böyle bir davranış, temiz olana bir üstünlük vermektedir. Onu temiz elleriyle tutar ve temiz yere kor. İnsanın eli temiz değilken, temiz olanı elleriyle tutmaz ve ona dokunmaz. Ama kirli elbiseye dokunmaktan onu alıp kirli yerlere atmaktan çekinmediği gibi onu temiz yere de koymaz ki, başkasını ve o yeri kirletmesin.

Diğer vasıf faydalı olmaktır. İnsan faydalı olan şeye önem verir, onu korur ona itina gösterir. Zararlı şeyden kaçır, onun yok olmasına, izale edilmesine çalışır. Meselâ, ekmek insanın faydasına olan bir maddedir. Onu çok iyi korur. Zehir ise zararlıdır. Onu ortadan kaldırmaya çalışır, ve hiç bir zaman ekmeğin yanına onu yaklaştırmaz. İçki, sigara da zararlı şeylerdir.

Temizlik ve faydalı vasfı insana bir şeye önem verme, onu koruma ve saklama duygusunu verir. Onlara yabancıların ve zıt olan şeylerin

karışmasına karşı çıkar ve onlara başkasından ayrı muamele eder. İşte onlara insanın gösterdiği bu titizlik ve saygı, onlara kutsallık vermektir. Maddi şeylerdeki bu müsbet ilgi alaka, dini bir terimle ifade edilmek istendiğinde, ona mukaddes deniyor ve ona böylece bir üstünlük verilmiş oluyor.

Manevî varlıklardaki kutsiyet de iki vasıftan neşet ediyor. Biri, tam ve mükemmel olmak, bunun zıddı eksik ve noksan olmamak, diğeri faydalı olmak, onun zıddı olan zararlı olmamaktadır.

Bir şey ne kadar tam ve mükemmel olursa, o kadar iyi olur, hürmet ve saygı görür. Burada manevî kudsiyet ile maddi temizlik (kudsiyet) arasında şöyle bir terim farkı ortaya çıkıyor. Maddi saf ve temiz olana "itina edilir" ve "titizlik gösterilir" kelimeleri kullanıldığı halde manevî sahadaki mükemmel ve kutsal olana "Hürmet etmek" ve "saygı göstermek" terimleri kullanılır. Bunların hepsi bir arada mutalaa edildiği zaman, kutsal ve kudsiyet kelimesi ile anlatılırlar. Bu "kutsal" kelimesi manevî sahada mükemmelliğin; tam ve yetkin olmanın dini terimidir. Manevî sahada mükemmellik ve yetkinlik, en üstün ve son derecesini Allah'da bulur. Bunun için en Kutsal Varlık O'dur. O, her türlü eksiklik ve noksanlıktan uzaktır. Bütün mükemmellikler ve yetkinler Allahta toplanır ve onun kutsallığını pekiştirir. Bunun neticesi olarak da bütün eksiklikler ve noksanlıklardan hiç biri O'na yakın olmaz. Bunun için, her hangi bir varlık yüce Allah'a ne kadar yakın olursa, o derece O'ndan mukemmellik alır. Böylece o da kutsiliğe yaklaşır.

"Manevî" kavramını açıklamak gerekmektedir. Bunun iki türlü anlaşılması mümkündür. Biri, izafi ve nisbîdir, mana ile ilgilidir. Mana insanın zihninde mevcuttur. Bir şeyin zihinde varlığı demek, zihin varsa o da vardır. Zihin onu algıladığı zaman, var olur, algılamadığı zaman da yok olur. Buna göre "mana"nın izafi, başkasına bağlı varlığı oluyor. Zihinden zihine göre de değişebilir. Her zihnin anladığı mana aynı olduğu gibi, değişik de olabilir.

Zihinde olan bu mananın insan üzerinde etkisi vardır. İnsan zihninde düşündüğü şeyin tesirinde kalır, ona göre hareketine yön verir ve davranır. Zihinde olan bu mana doğru olduğu gibi yanlış da olsa gene insanın hareketine tesir eder. Bunun için insan varolduğundan beri zihninde yanlış-doğru mücadelesi sürüp gitmektedir. Yüce Allah insana yardımcı olmak üzere peygamberler göndermiş, akıl vermiştir. Ancak insan gene de yanlışlardan kurtulamamıştır. İnsanın yanlış düşüncesi onu yanlış iş yapmaya sevketmektedir. İnsanın hür ve iradeli işlerinde zihnin

tesiri bulunmaktadır. Şunu vurgulamak gerekmektedir. Bu anlamda manevi kavramlar veya zihnen varlık verilen şeyler (hayalet gibi, hayal, serap gibi) insana hareket verir, ve işlerine tesir eder, onda bir davranış meydana getirir. Ama maddî bir şey var edemez. Meselâ, bir elma var edip karnını doyurmaz, bir ağaç ve bir taş varedip ortaya koyamaz, ona maddî bir varlık veremez. Burada insan önce zihninde bir şeyin varlığını kabul ediyor ve sonra ona uyuyor. Dışarda bir şeyin, bir varlığın tesirinde değil, zihninde tasarladığı nesnenin etkisinde kalıyor. Böylece insan gerçekte var olmayan şeyin tesirine düşebiliyor.

“Manevî”nin ikinci manası “maddî” olmamasıdır. Burada varlık iki kısma ayrılıyor. Birine madde, öbürüne antimadde denebilir. Maddeden, beş duyu ile varlığı algılanan varlıklar kastedilir. Beşduyu ile algılanmayan varlıklara yeni bir kelime bulunmadığı için ona anti-madde (maddî olmayan) deniyor. Fakat eskiden maddî olmayana ruhi varlıklar denirdi. Bunlar, beş duyu ile algılanamıyan fakat var oldukları bilinen, kabul edilen, var olmalarında şüphe edilmeyen varlıklardır.

Bu ruhanî varlıklar, var olmalarında her hangi bir şeye tabi ve bağımlı olmayıp, müstakilen serbestçe bulunan varlıklardır. Kendi kendine durabilir, varlıklarında başkasına dayanmazlar. Buna maddî varlıklardan misal vererek anlatalım: Meselâ insanın iskeleti olmazsa insanın vücudu bir et yığınının ibaret kahr, insanın bu görünen şekli varlığı teşekkül etmez. Çadırın da direği olmazsa, yerde yatan bir bez parçasından başka bir şey sayılmaz. O halde çadırın cadır olabilmesi, direğinin olmasına bağlı olup ona dayanır. Ama direğin direk olması için çadırın bezine ihtiyacı yoktur. Nere giderse ve götürülürse o gene direktir. O halde direk kendi kendine vardır. Ayakta durmaktadır. Aynı bunun gibi ruhanî varlıklar, müstakilen vardır. Ruhun kendisi, akıl ve melek bunlardandır. Bunlar madde tesir eder ve maddede bulunabilirler. İnsanda ruhun ve aklın bulunması ona tesir eder, ve yön verir. Bunlara inanılsın inanılmasın tesirlerini gösterirler. Ama, sadece inancına göre ve sadece zihinde, zihin düşündüğü zaman var olduğu kabul edilen şeyler, hayaller, ancak onları hayal eden kimseye tesir eder, başkasına tesir etmez.

Madde olmayan ve maddede bulunamayan ve beş duyu ile algılanmayan Yüce Allah'ın varlığı akıl ile bilinir, ve öğrenilir. Onun varlığı diğer bütün varlıklardan ayrılır. O, ister saydığımız ruhanî varlıklar olsun, ister maddî varlıklar olsun, hepsine tesir eder. Önce onları yoktan vareder, sonra onlara özellikler verir ve özelliklerini istediği zaman değiştirir. Ama bunları yaparken, bir nizan ve düzen içinde yapar. O'nun düzeninde bozulma ve şaşma olmaz. Kendisi yaratan ve yoktan

vareden, O'ndan başkası, yaratılmış varlıklar olduklarından ve, hepsine varlıklarını ve özelliklerini en iyi şekilde O verdiğiinden dolayı, en mükemmel varlık kendisidir. Onda bir eksiklik de yoktur. O, en kutsal varlık olup, bütün varlıklar O'na yaklaştıkça, kâmil sıfatına sahip olur ve O'ndan kutsiyet alırlar.

Burada kutsallık kavramını temellendirmek için şöyle söyleyebiliriz. Varlık bir kemal ve olgunluktur. Yokluk ise hiçliktir, bir değer taşımaz. Kapkaranlıktır, onda hiç bir şey gözükmez ve bunun için bir ağırlığı, etkisi ve tesiri bulunmaz. Bunun karşısında her hangi bir şeyin değer taşıması için ilk kademe olarak onun var olması gerekir. Varlık, ortaya çıkan, görünen, kavranan ve algılanan şeydir. Çünkü karanlık değil aydınlıktır. Bunun en üst, en olgun ve en mükemmel olan derecesi, varlığın, kendisinin zorunlu ve ayrılmaz vasfı olan varlıktır. Onda varlık, sadece en üst derecesini bulmuş olmayıp, o bütün olgunluk ve mükemmellik sıfatlarını da kendisinde toplamıştır. Böyle bir varlık en kutsal bir varlıktır. Kutsalın manası, eksikliklerden uzak olmak demektir. Onda eksik olan bir şey olmayıp, eksik olan şeyler, eksikliklerini ondan tamamlarlar ve o'nunla giderirler.

Bütün varlıklar, O'na yaklaştıkça, O'ndan kutsiyet ve kemallik elde ederler. Ona mensup olmak ve ona izafe edilmek de bir kutsiyet ifadesi eder. İnsanlar kendilerini eksik gördükleri hususlarda, daha mükemmel ve kâmil olandan istifade ederler. Bu, insanoğlunun tabii bir temayyülü ve akli mahakemesi sonucu da vardığı bir kanaattir. Alimden ilim öğrenmek, sanatkârdan sanat almak, ahlaklıdan davranış elde etmek, daha dindardan dua almak gibi şeyler, insanın kendini yetiştirmesi ve olgunluğa ve kemale ulaşması için başvurduğu hareketlerdir. Bundan hareket ederek insanoğlu, kutsala mensup olana da kutsallık vererek, ona da saygı göstermeğe, itaat etmeye ve böylece hakiki ve en yüksek kutsal varlık ile temasa geçmeyi amaçlar, kendi kusurlarını onun vasıtasıyla affettirmeye koyulur. Bu suretle araya bir sürü araçlar kor. Bunlara inancına göre gerektiği gibi saygı ve itaat ettiği takdirde, en kutsal varlık (Allah) tarafından, onlar vasıtasıyla affedileceğini umar. İnsanlık tarihi bu gibi tutum ve davranışların hikayesi ve efanesi ile dolup taşmaktadır.

İnsanoğlunun, tarih boyunca ve günümüzde Allah ile kendi arasına koymuş olduğu araçlar iki grupta toplanabilir. Biri, canlı varlıklar, ki bunlar, insanların kendi içinden veli saydıkları, Allahla dostluk ilişkileri olduklarına inandıkları insanlardır. Diğeri ise cansız varlıklardır. Bunların içine türbeler ve türbelerde yatanlar ve diğer maddi varlıklar gi-

rer. Oysa islam dini, insanı bu gibi araçlardan kurtarmak gayesi ile gelmiş, insan ile Allah arasında her türlü vasıtayı kaldırmak amacını gütmüş ve bu amaç hâlâ yürürlükte ve devam etmektedir. Buna rağmen İslâm Dünyası, ikinci putperestlik ve modern çağ cahiliye devresini yaşamakta olduğu müşahade edilmektedir. Bundan kastedilen iki türlü mana anlaşılacağı ileri sürülmektedir. Biri, Allahtan bir şeyi talep ederken başka bir şeyin (türbenin, yerin, şahsın) yanında ve onun vasıtasıyla istemesidir. Halbuki, doğrudan, kimsenin yanında olduğunu hesaba katmadan Allahtan dilemek ve vasıtasız ona dua etmek ve yalvarmak gerekir. İkincisi de başkasının sözüne, Allahın sözünden daha önem vermektir. Bunun izahı şöyle yapılıyor: Kuranı Kerimde olana uymayıp başka bir insanın sözüne uymaktır. Böylece Kuranı sanki sırtının ardına atmış oluyor. Kuranın cildine önem verse ve hürmet etse bile, manasına uymasına bakılmamaktadır. İnsan yalnız, din ve ruh bakımından değil, bu araçlar vasıtasıyla maddi bakımdan da istismar edilmektedir, ve Allahtan uzak kalmaktadır.

Müslümânların türbelere, kâhinlere, şeyhlere gösterdikleri ibadet derecesinde saygı veya aşırı saygı, bazı kez de ibadet sayılması gereken itaatı şimdilik bir yana bırakarak Kur'anı Kerime olan saygıya temas etmek istiyoruz.

Kur'anı Kerime saygı iki yönden gereklidir. Biri, kitaptır. Her türlü kitaba olan saygı açısından Kur'ana da kitap olması yönünden saygı göstermelidir. Kitap ilim ihtiva eder. İlim, insanın elde etmesi gereken ve sadece insana has olan, en faziletli bir niteliktir. İnsan onun ile Allah'ın halifesi olmaya hak kazanmıştır. Çünkü yüce Allah, Adem'in Kendisine halife olmaya lâyık olduğunu meleklerle, o'nun ilim sahibi olduğunu göstermek suretiyle anlatmıştır. Kitaba hürmet, onun korunması ve yıpranmaması, her zaman okunabilecek durumda olmasıdır. Kitaba cahillerin gösterdiği mobilya türü veya süs eşyası türü hürmet, elbette gerçek bir saygı olmayıp sahte ve aldatıcı, belki de okunmasını engelleyen türden bir hürmet sayılabilir. O halde kitaba en yaraşır saygı onu okumak ve öğrenip öğretmektir. Bu tür saygıya en lâyık olan Kur'anı Kerimdir.

Kur'ana olan ikinci tür hürmet Onun Yüce Allah'ın kelâmı olmasıdır. Yüce Allah'ın insanoğlu'na en son mesajı olup, Hz. Peygamberden alındığı gibi hiç bir noktası değişmeden bize kadar intikal etmiştir. Onun yazıldığı kemik, ağaç, deri ve kağıtlara itina göstermek, bir harfinin bile silinmemesine ve kirlenmemesine dikkat etmek kitap sevenlerin ve hele müslümanların üzerinde durması gerekli bir husustur. Biz Türklerin, Kur'anı Kerimin dış şekline ve maddi kağıdına gösterdiği hürmet ve

saygı müslüman araplar tarafından gösterilmediği, hacca ve arap memleketlerine giden hacılarımız tarafından şikâyet konusu edilmektedir. Ben de şahsen araplar arasında uzun zaman bulundum. Fakat şikâyet edilecek bir husus bulunduğunu hatırlamıyorum. Bizim, Kur'anı Kerimin kalıbına ve kılıfına ve kapağına gösterdiğimiz hürmeti, onun manasını anlamaya da göstersek ve göstermeğe çalışsak ve önem versek kanaatımca yalnız iyi bir müslüman olmakla kalmayıp, müslümanların da önderi olurduk. Müslüman olmak birinci derecede bir şeref ve müslümanların önderi olmak da ikinci derecede en yüce bir şereftir. Yüce Allah Kur'anı Kerimde "Muttaki müslümanların (iyi mü'minlerin) önderi olmaya teşvik ediyor ve kendisinden böyle bir istekte bulunmayı emreliyor" (Furkan-74).

İnsanoğlunun iki özelliği vardır. Biri gayesine ve emeline kolay ulaşmak, ikincisi, bir hususda tatmin olduğu ve doyuma ulaştığı zaman o hususda her şeyi yapmış olduğuna kanaat getirmektir. Kur'anla ilgili olarak bu iki hususa bir göz atalım. Kur'anı okuyup anlamak zordur. O halde onu sadece düşünmeden papağan gibi, günümüzde teyp gibi, okuyup geçmek daha kolaydır. Onun için, Kuran hep ölümler için okunmaya başlamış ve ölümlere sevap kaynağı olmuştur. Ölümler için okunduğu zaman sevap olmadığını düşünen ve söyleyen nerde ise, taşlanacaktır. Burada iki grup insan yardımlaşmakta ve birbirine destek olmaktadır. Biri, ölümler için Kur'an okuyup para kazanan, diğeri ise, kendi ölümleri için Kur'an okutanlardır. Biri para kazanmayı düşünüyor, öbürü de dini bakımdan tatmin olmayı, ölümlere karşı bir dini görevi yerine getirmeyi hesap ediyor. Onu yaptığı zaman ölümlere olan borcunu ödediğini ve ölümlünün o sayede öteki dünyada rahat edeceğini sanıyor. Aslında, böyle olup olmadığını gerçek din alimlerinden (din görevlisi, din adamından değil) sorup öğrenmiyor. Parasının boşa gidip gitmediğini hiç düşünmüyor. Sarhoş nasıl ki garsonun getirdiği hesaba bakmadan faturayı ödüyorsa, ölümlünün verdiği üzüntüyü de böyle bir hatimle geçiştiriyor, demektir.

Bu durumun, toplumumuza ve milletimize en büyük zararı, Kur'anın anlaşılmasına gerek duyulmasını önlemesi ve insanların böyle yapmakla kendilerini dini bakımdan tatmin etmiş olmalarıdır. Bu batıl geleneği yıkıp, Kur'anın anlaşılacak üzere, diriler için okunmaya başlanması, milletimize yeni ve modern bir ruh ve atılım gücü verecektir. O ahiret için değil, dünya için, insanın hareket ve davranışlarına yön vermek ve insana doğruyu aramakta metod göstermek için gelmiştir. Kur'anı Kerimin şekline, kabına, kılıfına, kapağına ve dış maddesine hür-

metle ve onu kutsal saymakla o kadar ileri gidilmiştir ki, onun manasına itaati ve Allah'a olan ta'zimi nerede ise gölgede bırakmıştır. Dinin en kesin emir ve yasaklarını hiçe sayan, namaz kılmayan, oruç tutmayan, içki içen ve bunun gibi emirleri ve nehiyleri umursamıyan bir kimsenin, Kur'ana dokunmadığını, abdestsiz onu eline almakdan korktuğunu, alırsa Kur'anın kendisini çarpacağını söylemekle kendince Kur'ana hem hürmet ettiğini ve çarpmasından korkmakla da ona ilâhi bir kudret verdiğini ve bu vasıta ile de Allah'a inandığını vurgulamak istediğini görmek ne kadar acı ve ne kadar yanlış yolda olduğumuzun açık delilidir. Çünkü öyle yapmasında onu doğru buluyor ve yanlış olduğunu söyleyemiyoruz ve ya söylemiyoruz. Çünkü, ya bilmiyoruz veya işimize gelmiyor.

Kur'anın kutsallığını kabına, kapağına ve yazısına verenler ile Kur'anın Kur'an oluşunu onun ihtiva ettiği manaya verenler arasında şu önemli fark, tarihte ve günümüzde müslümanları tesiri altında tutmuştur. Kabına ve kâğıdına önem verenler ona belli şartlarla dokunulabileceğini ve o şartları haiz olmayanların ona dokunmalarının günah olduğunu ileri sürerler. Manasına önem verenler ise, böyle bir takım şartların ileri sürülmesi, Kur'anın her zaman okunmasına mani teşkil edeceğini savunurlar. Yukarıda anlatıldığı gibi manasına aldırış etmiyen bir kimse, birinci gruptakilerin tesirinde kalmıştır. Halbuki bu kimse ikincilerin fikrine uysa veya hangi şartta olursa olsun Kur'anı alıp okusa, şüphe etmemek gerekir ki, Kur'anın emirlerine ve nehiyelerine önem vermeye başlayacak ve aldırış etmezlik etmeyecektir. Çünkü Kur'an kendisinin okunması için şart koymamıştır. Kendisinin okunması ile insanların doğru yolu bulacaklarını açıkca anlatması buna delil teşkil eder. Yoksa Kur'anın davası ve açık ifadesi inkâr edilmiş olur.

Bütün arzum ve dileğim ömrümü uğruna vakfettiğim İslam'a aç olanları doyurmak ve mana zevkine susamışların susuzluğunu gidermeye çalışmaktır. Rabbimden daha çok güç ve derin anlayış vermesini dilerim.

II — KUR'ANIN OKUNMASI

Şimdi Kur'anın okunmasına şart koşanların sözlerini ve delillerini ele alıp, sonra şart koşmayanların sözlerini ve delillerini inceliyeceğiz.

Fıkıh:

Kur'anı Kerimin okunması şartlarına, fıkıh kitapları abdest bahislerinde temas etmektedirler. Bu hususda ileri sürdükleri fikirler şöyledir:

a— Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed, Tahavî Hanefî (Ö. 321. H—933 M) “cünüp olan, hayızlı (aybaşılı) kadın tam bir ayeti okuyamaz. Temiz olmadıkça mushafı eliyle taşıyamaz. Ancak temiz olmadan kapağı ile taşıyabilir” demektedir.¹ Hanefî imam ve müctehidlerinden sayılan Ebu Cafer’in buradaki sözünde iki noktaya dikkati çekmek istiyoruz. Biri, cünüp ve hayız olan diğeri de temiz (tahir) olan deyip abdestli ke-limesini kullanmamış olmasıdır. Buna göre temizden anlaşılan, cünüp ve hayızlı olmamaktır.

b— Ebu Bekir Merginani Hanefî fakîhi, (593. H — 1196. M) meş-hur “el-Hidaye” adlı fıkıh kitabında “Aybaşılı ve yeni doğum yapmış kadın ve cünüp olan kimsenin Kur’an okuması caiz değildir.”² demektedir. Delili Hz. Peygamberin şu sözüdür. “Hayızlı ve cünüp olan Kur’andan bir şey okuyamaz”. Bu söz İmamı Malikin, hayızlı kadının okumasına cevaz vermesini meneder ve İmamı Tahavî’nin, tam bir ayet okumayan kadarı okumanın caiz olduğunu söylemesini de reddeder.”³

Burada şunu müşahade ediyoruz. Üç asıra yakın bir zamandan sonra gelen “el-Hidaye” sahibi meseleyi biraz daha zorlaştırmakta ve Kur’an okumanın şartlarında daha sert ve zorlaştırıcı bir tutuma girmektedir. Bunun için ilk müctehidlerin sözlerini Kur’ana ve Hadise ve onların geniş müsamahasına yakın bulmaktayız. İslam Dini, onların geniş görüşleri sayesinde sür’atle yayılmıştır. Bugün daha çok Kur’an ve Hadisin geniş müsamahasına muhtacız. El-Hidaye’nin tafsilatlı hükümlerini takip edelim.

1— “Abdestsiz kimse (muhtdis) de Kur’anı ancak askısı ile tutabilir. Bunun delili, Hz. Peygamberin şu sözüdür: “Kur’ana sadece temiz (tahir) olan dokunabilir”.⁴

2— Elbisenin yeni ile Kur’an tutmak mekruhtur. Çünkü yen de insanın eline tabidir ve onun hükmünü alır. Ancak şeriat kitaplarına şeriat ehli abdestsiz tutabilir. Çünkü onların yenleri ile kitaplarına tutmalarına zarûreten dolayı ruhsat ve izin verilir. Çocuklara da abdestsiz oldukları halde mushaf verilebilir. Zira onların abdestsiz Kur’ana tutmaları yasaklanmış olsa, Kur’anı ezberleyemeyeceklerdir. Abdest almalarını şart koşturmak ise zordur, ve bu zorluktan dolayı onlardan abdest alma mecburiyeti kaldırılmıştır.”⁵

1 Muhtasarut Tahavi, 18, Mısır-1370.

2 Ebu Bekir Merginani, El-Hidaye, 1/19. Mısır-1326

3 Agy.

4 Agy.

5 el-Hidaye, 1/19

Bu izahatta iki şey göze çarpmaktadır. Birincisi, el ile Kur'anın cildi arasında temiz bir kumaş dahi olsa Kur'ana tutulamıyacağıdır. Bu kadar zorlamaya, müslümanları sıkıntıya sokmaya hakları yoktur. Bu, saçma tahlile ne hacet vardır. Ebu Hanife bunları söylemediği halde onun namına kendileri söylediler. Yen ele tabidir. El ile yen arasındaki farkı kavramak basit değildir? El canlıdır, hücreleri cansız olan kumaşın liflerinden ayrıdır. Canlı ile cansız arasında fark olduğunu bilmez değillerdi. O halde bu eşitliğin sebebi yoktur. Aralarında hiç bir münasebet yokken ona eşit hükme tabi kılmak onların ilmi zihniyetlerinin ve anlayışlarının yanlışlığını ortaya koyar. Halbuki, buna cevaz vermemi esaslarına daha uygun görülmektedir.

İkincisi, Kur'anın abdestsiz kimseler tarafından tutulmasını yasaklamanın doğru olmadığını sonradan anlamışlar ve çocuklar ile tefsir, hadis okuyanların sık sık ve daimi okumak mecburiyetinde olduklarından, onların abdestsiz tutmalarına izin verilmiştir. O halde geri kalan müslümanları zora sokmanın, onları serbestçe ve işleri güçleri arasında fırsat buldukça Kur'an okumaktan menetmenin manası var mıdır? Bu, müslümanları Kur'andan uzaklaştırmak ve dinin ana kitabına yaklaştırmamak olup, diğer dinlerin lehine çalışmak sayılmaz mı? Ama farkında değillerdi diye sudan bir mazaret gösterilebilir mi?

3— Kemal b. Human (681. H / 1282 M) "el-Hidaye" şerhinde şöyle diyor: "Ebu Hanifeden İbn Sema'a'nın rivayetine göre bir ayetten az olan kısım Kur'an sayılmaz. Bunun için bir ayetten az okuyanın namazı caiz olmaz. "Kur'andan kolayınıza geleni okuyun" (Müzzemmil—20) ayeti ile Hz. Peygamberin "Cünüp Kur'an okuyamaz" sözü bunun delili sayılır. O halde hayızlı ve cünüp olanın bir ayetten az olanı kadar okuması yasak olmaz. Kadın öğretmen hayızlı olursa, kelime kelime öğretmeye devam eder.⁶

İbn Humam, Tahavi'yi haklı çıkarmakta ve bunu Ebu Hanife'ye ait bir rivayete dayandırmaktadır. Önemli husus, ayetin yarısı önce, öbür yarısı sonra okunursa, bu tür okumak tam ayetten az olacağı için Kur'an okumak caiz oluyor, demektir. Aslında, bu, dolaylı yoldan Kur'anın cünüp olarak okunmasına cevaz vermek sayılır. Çünkü her zaman ve her kitap kelime kelime okunur. Hepsı birden okunmaz. O halde buna göre Kur'anın her halükârda okunması caiz olur. Bunları böyle zorlamaya sevkeden birkaç hadisi ilerde açıklayacağız. Demek Kur'anın okunması için ileri sürülen cünüp ve hayızlı olmama şartı, Kur'anın felsefesine ve manasına aykırı düşmektedir. Bunu kimlerin söylediğini anlatacağız.

6 Kemaleddin b. Muhammed b. Humam Fethu'l-Kadir, 1/ 116.

4— Bir ayetten az bir kısmın, cünüp ve abdestsiz okunmasına cevaz vermiyen rivayet de vardır. Ama, Kur'anın ve hele Fatihanın Kur'an niyetiyle okunmasına cevaz verilmezken, dua ve medhetme kasdıyla okunmasına açıkca cevaz verilmektedir.⁷

Şimdi burada nasıl bir mantık rol oynamıştır, anlaşılması güçtür. Sonrakilerin kendileri⁸ problemler ortaya çıkarmış ve sonra saçma ve beceriksizce çözümler ileri sürmüşlerdir. Fatihanın Kur'an olarak okunması ile medih ve dua olarak okunması arasında okunma bakımından ne fark vardır. Medih olarak okunduğu zaman manası düşünülmeyecek mi? Düşünülmeyecek olursa, manasız bir medih ve dua olmuş sayılmaz mı? Kur'an olarak okunması halinde manasını anlamak hesaba katılmıyacak mı? Yoksa manası anlaşılacak diye mi okunması yasaklanıyor. Görülüyor ki, Kur'anı medih ve dua gayesi ile cünüp okumak caizse, o halde dua ve medih kastederek okur ve okuması da caiz olur. Görülüyor ki, önce delilsiz yasaklamak, sonra onu dolaylı yoldan hükümsüz bırakma çalışmalarına ve hele müslümanların zihnini karıştırma-özellikle düşünme imkânı olmıyanların- ve Kur'anın okunmasına mani olma nazarı ile bakılabilir.

5— el-Hidaye sahibi Merginanî, kendine göre buradaki yasağa şöyle delil getiriyor. "Abdestsizlik (abdest bozma ve cünüplük), ele girmiş, yerleşmiş (hulul etmiş) olduğu için, el ile tutma hükmünde birleşmişlerdir. Cünüplük ise ağıza girmiş, sirayet etmiş, abdestsizlik (abdest bozma) ağza girmediği (hulul etmediği) için Kur'an okumak, abdestsiz olana caiz olup, cünüp olana caiz görülmeyerek, aradaki hüküm farklı olmuştur.⁹

Kemal b. Humam şöyle bir ilave yapıyor. "Cünüplük (cünüp olmakla pis olmak) göze girmediği için gözle Kur'ana bakmak caizdir. Gözü yıkamak farz değildir. Ancak zıkr (Allahı zıkr) bulunan bir şeye tutmaya gelince, alimlerin çoğunluğu bunu serbest bıraktığı halde, bazıları onu da mekruh gördüler ve iyi saymadılar.¹⁰

Merginanî, cünüplüğün ele ve ağza nüfuz ettiğini söylerken dayandığı delil, daha önce verilen hükmün delilini kendisine göre açıklamaktadır.

⁷ Fethu'l-Kadir, 1/116.

⁸ Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud (786 H.) e'l-Hidaye'nin şerhi e'l-İnaye'de dua kasdıyla okumaya cevaz verenin Ebu Hanife olduğunu Halvani'den naklediyor. Hinduvani, Ebu Hanife'nin bu sözünü kabul etmediğini de zikrediyor. (Fethu'l Kadir kenarı 1/116). Başkasının da bunların dediklerinin hiç birini kabul etmeme hakkı vardır. Başkaları onların sözlerinden herhangi birini kabul etmek mecburiyetinde değildir.

⁹ el-Hidaye, 1/19.

¹⁰ Fethul-Kadir, 1/117.

Ağız ve eli kirli, böyle pis olan bir kimsenin yemek yemesi de caiz olmamalıdır. Cünübün ağızını yıkaması hanefilere göredir. Sonra abdest ile cünüplük arasında da bir fark olmamalıdır. Hanefilere göre abdest alırken ağızını çalkalamak da sünnet sayıldığına göre abdestsiz Kur'an okuyamaması gerekmez mi? İleride bunu açıklayacağız.

İbn Humam'ın naklettiğine göre Allahın adının yani zikredilmesinin yazılı bulunduğu şeye cünüp ve abdestsiz tutmak caiz olacak ta Kur'ana tutmak caiz olmayacak. Bu nasıl bir mantıktır, doğrusu anlaşılması zordur. Böyle yapmakla Allahın adının Kur'andan daha az kutsal olduğu kabul edilmiş oluyor. Oysa yüce Allah'ın adı ve sıfatları O'nun zatı gibi herşeyden kutsal olmalıdır. Kur'an'da Allah'ın adı ve sıfatları da zikrediliyor. Ama Yahudi, Hristiyan, Fir'avn, Ebu Leheb ve dinsizlerin adları ve hikayeleri de vardır. Bunların yüce Allah'ın adından daha kutsal ve ta'zime layık olduklarını hiçbir müslüman söyleyemez. O halde Allah'ın zikri geçen şeyleri okumak ve onları cünüp ve abdestsiz tutmak caiz olduğuna göre ve yüce Allah'a hürmetsizlik olmadığına göre Kur'an-ı Kerim'i cünüp olarak okumak ta saygısızlık ve hürmetsizlik sayılmaz. Haşa öyle bir niyeti olan kimse aslında dinden çıkar, sadece mekruh bir iş yapmakla kalmaz. Bunu ileride yeri geldiğinde biraz daha açıklayacağız.

6— Alauddin Ebu Bekir b. Mesûd Kâsânî Hanefî (588. H/1192. M) el-Hidaye sahibi Merginani'nin muasırı olup, meşhur "Bedayiu's-Sanayi' fi Tertib-iş-Şerai'" adlı eserin sahibidir. Şimdi Kasâni'nin sözlerini burada özetliyeceğiz. Her ikisi de Hanefi oldukları için ayrı fikir etrafında açıklamalarda bulunmaktadırlar. Ancak buna geçmeden önce daha önceki fakih imam ve müçtehidlerin fikirlerini kendi eserlerinden almaya imkânımız yoktur. Onların fikirlerini başkalarının onlardan yapmış oldukları rivayetlere dayanarak öğrenme imkânımız bulunuyor.

a— Yalnız, İmam Muhammed b. Hasan Şeybanî'nin bize kadar gelen "el-Camius-Sagir" adlı çok küçük eseri elimizdedir. Orada bu hususta şöyle denmektedir: "Cünüp olan, Kur'an yazılı paraları kese içinde veya mushafı da askısı ile tutmasında bir sakınca yoktur. Paralar kesesiz ve mushafı da askısız tutamaz. Ebu Yusuf ve Muhammed abdestsiz olan kimsenin hükmü de böyledir, demiştir"¹¹

İmamı Azamın talebesi olan İmamı Muhammedin eserinde zikrettiği bu fikirlerin, delillerini zikretmiyor. Yalnız İmamı Muhammedin

¹¹ İmamı Muhammed b. Hasan Şeybani (189-805M), el-Camiu's -Sagir, 6, Mısır-1302.

kitaplarını şerheden, Şemsul-Eimme Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir Sarahsi (483. H/1090 M) "el-Mebsut" adlı eserinde şöyle bir tahlil yapmaktadır. "Cünüplük ağza ve göze (metinde burun-enf-diyor ki bu yanlış) nüfuz eder. Bunun için cünüp olan Kur'an okumaktan menedilmiştir. Abdest bozmak bunlara girmedikinden abdestini bozan (muhdis) Kur'an okumaktan menedilemez".¹²

Böyle bir tahlili ve delil göstermeyi ilk defa Serahsi'de buluyoruz. Bunun tutarlı ve şer'i bir yanı bulunduğunu iddia etmek zordur. Delili ters çeviriyor ve diyor ki, mademki yıkanıyor o halde kirlenmiştir, cünüplük ona girmiştir. Mademki abdest alırken yüzü, kolları, ayakları yıkıyor ve başı mesh ediyorsa demek ki oralar da pislenmiştir, abdestsizlik oralara da sirayet etmiştir. Cünüplük ile hayız da birbirine kıyas etmekte isabet yoktur. Cünüplükte bütün vücudu etkiliyen güç ve gayretin neticesinde, insanın vücudu ve bedeni rahatladığından, yıkanmasının gerekli kılındığı söylenebilir. Ama bu bizim tahlilimizdir. Din öyle bir delil ileri sürmemiştir. Hayızda ve abdest bozmakta böyle bir durum olmamaktadır. Ama dinin emri olarak yıkanmak veya abdest almak ebette maddi bir temizliği ifa etmektedir. Bu, abdestte daha açıktır ki, hiç abdestsizlikle ilgisi olmayan yerleri yıkamanın manası oralarının o esnada kirlendiği anlamına değildir. İnsan büyük ve küçük aptestini yaptığı zaman yüzünü pislemiş ve ayaklarına mı bulaştırmıştır da abdest alırken oraların yıkanması farz oluyor? Böyle bir tahlil gerçekten vakıaya ve zevk ve nezakete de aykırı bir izah tarzıdır. Bunu açıklayacağız.

Kur'anı Kerimde yalnız namaz kılmak için yıkanma ve abdest almanın şart kılınmasının sebebi namazın özelliğidir. İnsan yaptığı işlerin hepsini iyi niyetle yaparsa, sevap alacağında ve onların da ibadet sayılacağında şüphe yoktur. Ama onlar için abdest şart değildir. Namazda abdest alınması, insanın en çok dış dünya ile temas eden ve tozlanıp kirlenen uzuvlarının yıkanması ve silinmesi özel bir ibadet olan namaz için bir temizlik, bir hazırlık ve insanı öteki işlerden ayırma ve ibadete yönlendirme, dünya işleri ile alakasını kesme ameliyesidir. Bunun pislenmiş anlamda değil, tozlanmış ve kirlenmiş anlamda temizlikle ilgisi olduğu gibi namazın ruhi bir disiplin altına alınmasını da temin eder. Bundan dolayı bu disiplini muhafaza için su olmadığı zaman, onun yerine teyemmüm konmuştur. Eğer pislik söz konusu olsaydı, Teyemmüm onu gideremezdi. Teyemmüm manevi bir disiplindir.

¹² Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekir (Keşfuz Zunun'da Ebi Sehl) Serahsi, el-Mebsut 1/62

Sonra, insanın ağzına girip, ona sirayet ettiğinden dolayı Kur'anı okumanın yasaklanması davasını ortaya atmak çok yanlışır. Oysa putperestler hiç yıkanmadıkları halde İslama davet edildikleri zaman, kelime-i şهادet getirmeleri ve Kur'an okumaları için bir şart yoktur. Kelime-i Şهادette geçen Yüce Allah'ın ismi Kur'anda geçen hikâyelerden daha kutsal değil mi? Put perestler böyle yaparken pis ağız ile Kur'anı okuyor. Buna verilecek cevabın doğrusu, cünüplüğün ağıza girmesi şeklinde iddia olunan delilin yanlış olmasıdır.

b— Kâsânî de aynı şeyleri biraz daha değişik şekilde şöyle diyor: "Abdestsiz kimse hanefilere göre Kur'ana kılıfsız tutamaz. Şafiilere göre abdestsiz olan kılıfsız Kur'ana tutabilir. İmamı Şafi tutmayı okumaya kıyas etti. Mademki okuması caizdir tutması da caizdir."¹³ İleride ayrıca izaha çalışacağız. Ancak her naklettiğimiz sözü yerinde değerlendirmek de gerekmektedir. Çünkü orada akla gelen soru ve cevabı da o anda zikretmek insanın zihnine daha iyi yer eder ve yerleşir.

Burada dikkat edilmesi gereken iki husus önemlidir. Birincisi, müçtehidlerin birbirine karşı nasıl zıt fikirler ortaya attıklarını ve başka bir hüküm verdiklerini gözönünde bulundurmamızdır. Bu ihtilaflarından dolayı onlar nasıl itham edilmiyorlarsa, başkasının da itham edilmemesinin gerekliliği kabul edilmelidir. İkincisi, müçtehidlerin bu ihtilaflarından dolayı müslümanların kolayına gelecek olanı seçmek ve müslümanlara anlatmak ve tavsiye etmek gerektir. Mademki müçtehidler öyle söylemiştir o halde öyle anlamak da mümkündür. Öyle ise iki hükümden birine uymak caizdir. Hz. Peygamber de caiz olan hususlarda müslümanlara kolay olanı seçerdi. Biz de bu gibi durumlarda Hz. Peygambere uyararak caiz olmak şartıyla müslümanlara en kolay olanı anlatmak mecburiyetindeyiz. Bu çok önemli bir ilkedir. Böyle yapmazsak Hz. Peygambere uymamış oluruz. Sonra tutup Hz. Peygambere uymanın mecburiyetinden bahsetmek çelişikdüşer. Böyle sözünü tutmaz ve sözü ile fiili birbirine uymaz müslüman durumunda olanlardan müslümanlığa bir hayır gelmemiş, gelmemekte ve gelmiyecektir, demek isabetli olur.

c— Kâsânî kendi delilini zikrederek şöyle devam eder:

1— "Kur'ana abdestsiz olarak tutmanın yasaklanmasının delili "Ona ancak arıklanmış olanlar dokunur" (Vakıa-79) ayetidir."¹⁴

Her halde bu ayeti kerimeyi ilk delil getiren Kâsânî olmalıdır, ki O'ndan bir asır sonra gelen meşhur fıkıh kitabı "el-ihiyarın" sahibi Ebu'

13 Ebu Bekir b. Mecud Kâsânî, Beday'us Sanayı, 1/33, Mısır-1327,

14 Beday'ı, 1/23/

1-Fadl Abdullah b. Mahmud Musullu Hanefi (599—683. H/1203—1284. M) aynı ayeti kerimeyi Kur'ana abdestsiz tutulamıyacağına delil getiriyor.¹⁵ Halbuki Ebu Bekir Merginani bu ayeti kerimeyi delil getirmemiştir. El-Hidayenin Şerihî Ekmeluddin Muhammed b. Mahmud Baberti (786. H/1384. M) bu hususda der ki, bu ayeti kerime “arındırılmış olan (el -mutahharun) lardan maksat melekler olduğunu söyliyenerler vardır. Bu ihtimal ortaya çıkınca Merginani, ayeti kerimeyi delil getirmemiştir.¹⁶

İleride bu ayeti kerime üzerinde duracağız. Ancak burada usûlî (usûlî'l-fıkh) bir kaideyi açıkliyalım. Her hangi bir ayet, hadis veya söz başka bir manaya daha geliyorsa ve diyelim iki manaya alınma ihtimali varsa, o ayet, hadis veya söz o iki manadan birine hasredilemez, ve biri için delil sayılamaz.

İşte bu kaideden dolayı Ebu Bekir Merginani haklı olarak bu ayeti kerimeyi delil getirmemiştir. Getirenler ilmî ve usûlî bir hata işlemişlerdir.

Bu duruma çok rastlanır. İnsan daha önce bir hüküm verir, sonra onun delilini arar, kendisine uzaktan ve yakından ilişkisi olduğu görülen her şeyi delil getirerek fikrini destekler. İnsanoğlunun tutum ve davranışı budur. Bu yalnız bir tutumdur ve ilmî değildir.

2— Kâsânî'nin getirdiği ikinci delil Hz. Peygamberin şu sözüdür: “Kur'ana ancak temiz olan tutabilir”¹⁷ Bu, herkesin delil aldığı bir hadistir. İlerde bunu inceliyeceğiz. Yukarıda Merginani de bunu zikretmiştir. Yalnız Kâsânî bunu kendisine göre şöyle tahlil ediyor: “çünkü Kur'ana ta'zim etmek (yüceltmek) farzdır. Abdestsizliğin girdiği bir el ile Kur'ana tutmak ta'zim sayılmaz.” diyor ve İmamı Şafi'ye de şöyle cevap veriyor “Tutmayı okumaya kıyaslamak doğru değildir. Zira abdestsizlik ağızda ortaya çıkmadı, elde ortaya çıktı. Bunun delili de abdestte elin yıkanması farz kılındığı halde, ağzın yıkanması farz kılınmadı. Böylece yapılan kıyas geçersizdir.¹⁸ Yukarıda bu ikinci kısma temas ettik. Ancak ta'zim meselesine gelince, doğrusu, ta'zim etmek insanın kalbinde ve zihninde olan bir manadır. Abdestsiz tutulacağını söyleyen İmamı Şafi'nin Kur'ana ta'zim etmediğini söylemeye imkân yoktur. Her hangi bir müslümanın da abdestsiz Kur'an tutmasını veya

15 Ebul-Fadl, Abdullah b. Mahmud Musullu, el-İhtiyar li-Ta'lilil-Muhtar, 1/1/.

16 Ferthul -Kadir Kenarında, 1/11;.

1; Bedays' agy.

18 Agy.

tutmaya cevaz vermesini hürmetsizlik saymak, aslında küfür sayılır. Hiç bir müslümanı bu şekilde hürmetsizlikle suçlamakla, onu dinsizlikle suçlamak arasında fark yoktur. Buna göre mesleği hürmet ve ta'zim etmek fikrinden hareket ederek ele almak yanlıştır.

Hürmet ve ta'zimi ileri sürerek Kur'ana abdestsiz dokunulmıyacağı ileri sürenler çelişkiye düşüyorlar. Eğer Kur'anı dua ve medih niyetiyle okumak ve tutmak caiz görülüyorsa, Kur'an niyetiyle caiz görülmemesi yanlış olmuyor mu? ve hürmetsizlik olmuyor mu?

Şimdiye kadar yazdığımız ve naklettiğimiz izahlarda ve yaptığımız açıklamalarda, genel olarak, Hanefi fıkhnın ana kaynaklarından meseleyi ortaya çıkarıp, anlaşılmasına yardımcı olmak amacını güttük. Artık sistematik olarak dört mezhebin bu husustaki fikir ve düşüncelerini, geçirdikleri aşamaları, ortaya koydukları gelişmeleri incelemek gerekmektedir.

MÜÇTEHİDLERE GÖRE KUR'AN OKUMANIN ŞARTLARI

Kur'anı Kerim, her müslüman için en kutsal kitaptır. Ona hürmet ve tazim etmesi gereklidir. Hürmet ve tazim manevî ve ruhî bir manadır. Bunun maddî olan görünüşleri de bulunmaktadır. Manevî ve gönüllü ilgili tarafı müslümanın kendisine aittir. Onu Allah ve kendisi bilir. Ancak maddî olan tarafını insanlar da görecekleri için, bunun nasıl olması gerektiğini izah eden imam, müçtehid, fakih ve alimler arasında ihtilaf-lı görüşler bulunmaktadır. Bunlar sistematik bir şekilde mezhepler tarafından nasıl anlatıldığını ve anlaşıldığını göstermek dinî bir görev olduğuna inanıyoruz. Kendi izahlarımızı da arada zikredip, sonunda bir neticeye varmaya çalışacağız.

1- Abdestli olmak şartı.

a— Kur'anı Kerimi okumak, ona ilk hürmet sayılmaktadır. Kur'an okumak için abdestli olmak şart sayılmamaktadır. Okumak iki şekilde olur. Ezberden okumak, kitaptan okumak. Abdestsiz okumanın caiz olduğu şöyle izah ediliyor. Abdest alırken ağzın yıkanması farz değildir. zira, abdest bozarken ağız kirlenmemiş ve ona abdestsizlik girmemiş, hulûl ederek sirayet etmemiştir.¹⁹ Bunun için abdestsiz olan kimse ezberden Kur'anı okuyabilir. Kitaptan okumaya gelince ellerini dokunmadan gözleri ile takip ederek okumasına da cevaz vermişlerdir. Çünkü göz bebeğine de abdestsizlik pislik sirayet etmez kanaatine varmışlar-

19 (Ebu Bekir Merğınani, el-Hıdaye, 1/ 117. Ekmeluddın, El-İnaye, 1/ 117.

dır.²⁰ Abdest bozarken ağzın kirlenmediğinden veya abdestsizliğin ona sirayet etmediğinden dolayı abdest alırken yıkanmasının farz olmadığı şeklinde izah yapan birbirine muasır iki hanefî fakihidir: Merginani (593) ve Kâsânî (588 H/1192 M). Fakat bu iki fakihde bu fikri kendilerinden bir asır önce gelen Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed Şemsul-Eimme Serahsî (490 H/1096 M)'den almışlardır.²¹ Diğer mezheplerde böyle bir tahlil ve istidlâle raslamadık.

Ne var ki bu tahlil mantıkî ve makul olmamalıdır. Abdest alırken ağzın yıkanmasının farz olmaması, onun abdestsizlikle kirlenmediğinden ve abdestsizliğin oraya sirayet etmediğinden dolayı değildir, ki o abdestsizlikten kurtulmuş olsun ve temiz kalsın. O halde abdest bozarken yüz kirlenmiş ve abdestsizlik ona girmiş ve hulûl etmiş olduğundan dolayı mı, abdest alırken yıkanması farz kılınmış olsun. Bu çok hatalı bir izah tarzıdır. Diğer mezheplerin fakihlerinin bu hatayı işlediğine de raslamadık. Böyle bazı fakihler fazla akli tahliller yaparken mantıkî yanlışlıklar yapmaktadırlar. Bunu ileride izah edeceğiz.

b— Kur'anın abdestsiz tutulmasına gelince, bu hususda ihtilaf vardır.

1— Abdesti bozulmuş olan kimse, Kur'ana tutamaz, Abdest bozulması büyük veya küçük abdest yapmak demektir. Abdest olmıyan kimse Kur'anı Kerimin cildine dokunamaz. Burada kastedilen Kur'anı Kerimin yazılı olduğu sey ki, ilk defaları tahta, taş, kemik parçası ve hayvan derisi olup, kağıdın icadından sonra de yazıldığı kağıt ve onların bir araya getirilmesi ile yapılan Kur'an cildine dokunulmasıdır.²²

Sonraki alim ve fakihler bu hususda ihtilafa düştüler.

a— Bazı alimler o kadar ileri gittiler ki, Kur'anı Kerimin cildine, kapağına abdestsiz tutmaya izin vermemişlerdir. Kur'anın kelime ve harflerine verdikleri kudsiyet, onun yazısız olan kısmına da geçmiştir. Orada da kalmamış kudsiyet, kapağına, kılıfına, cildine kadar uzanmıştır. Bazıları daha ileri giderek, onun askısına, rahlesine ve taşındığı zaman içinde bulunduğu sandığa kudsiyet geçmiş olduğundan onlara da abdestsiz tutulmıyacağı hükmünü vermişlerdir.²³

20 Agy. Alaaddin Ebu Bekir b. Mesud Kâsani, Bedayi, 1/ 33.

21 el-Mebsut, 1/ 62.

22 İmamı Muhammed b. Hasan Şeybani El-Camius-Sagir, 6. Mısır-1302. Bedayi, 1/ 33

el-Hidaye, 1/ 18. el-Ihtiyar, 1/ 13. Muhammed Şirbini Hatip, 1/ 36, Mısır-1958.

23 Ebu Abdullah Muhammed b. Abdillâh b. Ali Haraşî aliki (1110 h 1689). Halid b. İsak b. Musa Maliki (767 H/1365 M) nin "el-muhtasar" adlı Kitabına şerhi 1/189-190 Ebu Bekir Kasani Hanefi, Bedayi, 1/ 34, Zekerriya Yahya b. Şeref Nevevi (677h/ 1278M), el Mihnaç ve Muhammed b. Ahmed Şirbini (977H / 1570m) Şafii'nin Mugnil-Muhtac" adlı şerhi, 36-37.

b— Bazı alim ve fakîhler ki, Hanefilerin çoğunluğunu teşkil ederler, Kur'anın askı ile ağaç, tahta kılıfı ile tutulabileceğini söylemişlerdir. Bunlar da Kur'anın cildinden uzak olmasını ve ona bitişik olmamasını şart koşmuşlardır.²⁴

Bu fikir sahiplerinin kaynaklarını verirken yaşadıkları tarihleri de veriyoruz. Böylece bu fakîh ve alimlerin hangi devirde yaşadıkları ve hangi devrin fikriyatını temsil ettikleri görülsün ve ona göre değerlendirme yapılsın. Bunlar yükselişini bitirmiş bir medeniyetin duraklamaya başlamış olan devresini temsil etmektedirler. Artık eski büyük imam ve müçtehidler kalmamış, filozofların sonu gelmiş, İslam imparatorluklarının cihangirlik ruhu sönmüş, bölgesel devletler biri birinin aleyhine fitne çıkarmakta oldukları bir devirde yetişen alimler de yeni bir fikir ileri sürmek yerine, eskiyi muhafaza etme çabasını sürdürmüşlerdir. Bunu bazen becermişler, bazen de daha kötü bir donukluğa ve düşüncesizliğe sürüklenmişlerdir. Meseleleri alimler seviyesinde tartışıp, onlara yüksek ve evrensel mana vermekten uzak düşmüşlerdir. Onlar git-tikçe daralan bir Boğaza sürüklenmişlerdir. Milleti kısıvrak bağhyarak, İslam ve Kur'anın cihanşümul ilkelerinden ve hükümlerinden ayrılmışlardır.

İşte insan, tarihî seyir içinde fikirleri bir düşünecek olursa, bir milletin zihniyetini, fikriyatını, düşünme ehliyet ve kabiliyetini kolaylıkla görür. Neleri nasıl değerlendirdiğini ve şeyleri nasıl gerektiği yerlere yerleştirdiğini veya yanlış değerlendirdiğini ve yanlış yerlere koyduğunu müşahade eder ve anlar. Asırlarca milletin en kutsal kavramlarına ve inançlarına, amellerine hakim olan alimler ve yazarlar bazı şeylerde aşırı değerlendirmelere ve gereksiz yerlerde fikir baskısına gitmişlerdir. Böylece değerlendirmeler ve lüzumlu meselelerin yerlerine koyuluşları yanlış olmuş, millet gerektiği yerde müslümanlık yapmaktan alakonmuş, gerekmediği yerde ve şekilde müslümanlığa boğdurulmuş ve en sonunda millet de, müslümanlık ta, kaybetmiştir. Bu durum dış düşmanlarca ve ve onların maşası olan iç düşmanlarca istismar edilmekte hâlâ devam etmektedir. Kurtuluş, aradaki karanlık asırların anlayışını terkedip, ilk Kur'anın vahyedildiği asırdaki hür fikirliliğe ve geniş müsamahaya dönüp, Kur'anı ve Hadisi yeniden anlamaktadır. Bunu birçok yazarlarımızda belirtmeğe çalıştık, ve çalışıyoruz. Meselâ şu zihniyete bakalım.

²⁴ Ebu Bekir Merginani (593 h / 1194M) el-hidaye 1/19. Ebul-Fadl, Abdullah b. Muhammed Musullu Hânefi (683 h/1284 m) el-İhtiyar, 1/ 13, Osman b. Ali Zeylağı Hanefi (745 H 1323 M). Teybinul-Hakayık, 1/ 28, Mugnil Muhtac, 1/ 37.

Kur'anı Kerimi anlamayı, onun tefsirini, yorumunu yapmayı ve hele onun prensip ve hükümlerini inceleyip öğrenmeyi ve sonra uygulamayı ihmal etmek, sanki bu günah değilmiş gibi davranmak, nasıl affedilir?²⁵ Meslek kitaplarını imtihanlarda muvaffak olduktan sonra bile ellerinden düşürmeyen ve onları "vird" edinen ile Kur'anı okusa müctehid olmaktan korkan alimler gördük. Evet meslek kitabını okumak farzdır ama meslek, okulda okuduğu gibi okuya okuya ezberler, ama yeni bir şey öğrenemez. Böyle biri, iyi bir alim değil belki iyi bir talebe olabilir. Bunlar Kur'ana kudsiyet vermek için -elbette Kur'an Allah'ın Cibril ile Hz. Muhammede gönderdiği vahiyden ibarettir, ve O'nun Kelâmıdır, -O'nun harflerinin ve kelimelerinin yazılışlarını, manasını ihmal ederek, kutsal göstermek ve saymak için yukarıda zikrettiğimiz fikirleri ileri sürmüşlerdir. Kur'anı Kerimin harfi ve kelimesi kutsallığını yazılı olduğu kağıda geçirir ve o harf ve kelime bitişiği olan yere kutsallık verir ve yazısız yere bitişen ve diğer yer ve şey de kutsallık kazanır. Bu zincirleme gider. Abdestsiz olan kutsal şeye dokunamaz ve bunun için abdestsiz olan, içinde Kur'an bulunan sandığa tutamaz, Kur'anın üzerinde bulunduğu sahifeyi kaldıramaz diyerek, Kur'anı Kerimi eski batıl dinlerin dokunulmaz anlamında "tabu" su haline getirmişlerdir. Böylece Kur'ana en büyük hizmeti yaptıklarına inanmışlar, ama gerçekte onu ölümler için okunan, insan abdestsiz tuttuğu zaman çarpan bir kitap haline getirdiler. Günümüzde namazsız, oruçsuz fakat Kur'ana abdestsiz tutamayan nesillerin yetişmesine sebep oldular.

c— Bazı alim ve fakihlere göre, Kur'anı Kerimde abdestsiz tutulmayacak yer, sadece onun yazılı olan kısmıdır. Yani Kur'anın harflerine ve kelimelerine abdestsiz tutulamaz. Bu hususda Ebu Hanife, Malik ve Şafii den nakledilen fikre göre onlar Kur'ana tutmakda abdestin şart

25 Bağdatta öğrenci iken, merhum hocalarımdan Muhammed Kısılcı'nın camisine hususi ders okumaya giderdim. Bir gün yanında hemşerisi olan birine rasladım. İçim çok yanıktı. O misafir gittikten sonra hocama dedim ki, bu alimler hiç Kur'an okumuyorlar. Hocam bana buradan giden zat büyük bir alimdir. Kur'an okuyor musun dedim. O da müctehid olmak niyetinde değilim ki Kur'an okuyayım, dedi. İstanbuldaki hocalarımdan biri "el Dureri" (fıkıh kitabıdır) vird edindiğini yani her gün ondan belli bir kısım okuduğunu söylemişti. Bağdatta kocaların Kur'an okumadığını anladığım zaman, keşki İstanbul'daki hocam Kur'anı okusaydı, dedim. Gayem hocamı tenkit değil, ondan istifade etmiştim. Allah rahmet etsin. Toplumdaki zihniyeti anlatmak istedim. Hocam iyi bir müderris olmasına rağmen gelenekten dışarı çıkamamıştır. İşte otuzbeş sene önceki bu müşahedem hâlâ devam etmektedir. İslâm dünyasında Kur'anı cahiller okumaktadır. Onlar da ölümler için okuyor. Alim okumuyor, okusa bile o da cahil gibi manasını düşünmeden okuyor. İslamın en büyük derdi budur. Buna çare arayalım. Kur'anı kaset ve papağan gibi değil, alim gibi okuyalım.

olduğunu söylemişlerdir.²⁶ Bu hususda İmamı Azam'ın talebesi İmamı Muhammed'in açık ifadesi kendi eserinde şöyledir. "Yusuf ve Muhammede göre abdestsiz olan da Kur'ana kılıfsız tutamaz."²⁷ Bu ifadeden, abdestsizin cünüp olana kıyas edildiği ve bu hükme, kıyas suretiyle varıldığı anlaşılmaktadır.

BİLGİDE DOĞRULUĞUN TESBİTİ METODU

Burada önemli ve ilmi bir noktaya işaret etmek gerekmektedir. Bir hüküm ya aklı prensiplere dayanır, bu sefer onun doğruluğuna aklı prensiplerin mantıklı muhakemesi ile gidilir ve bu yolla onun doğruluğu ve yanlışlığı kontrol edilir. Bir hüküm ya da beş duyu ile elde edilmeye dayanır, bu sefer insanın kendisi deneyerek onun doğruluğuna veya yanlışlığına hükmeder. Tecrübi ilimlerin doğruluk metodu budur. Bir hüküm, yahut da başka birinin haber vermesine ve onun bildirisine dayanır. İşte İslâm Kelamcılarında bu şekilde elde edilen bilgiye haber kaynaklı bilgi denir. Çünkü insan bu yolla ulaşamadığı bilgileri elde eder. Mazinin bilgisi de bu yolla kazanılır. Bu hususda şu esaslar ilmi metod olarak kullanılır. Bu hükmü veya bilgiyi kim verdi. Gerçek sahibinin kim olduğu araştırılır. Haberlerde ilk araştırılması gereken bu esas ihmal edilirse, o bilginin temelinde bir eksiklik olarak ortaya çıkar. İkinci olarak neyi nasıl demiş olduğu incelenir ve onun sözü aynen söylediği gibi tesbit edilir. Çünkü kullandığı kelimeler ve cümle şekli ve üslubu neyi nasıl dediğini en iyi şekilde ortaya kor. Üçüncü olarak, ne demek istediğini, anlatmak istediği mananın ne olduğunu anlamaya çalışmak gerekir. Yanlış anlaşılmasına dikkat edilir. Dördüncü olarak da söylediği sözün ve manasının doğru olup olmadığı incelenir ve araştırılır. Bu da aklı prensiplere ve tecrübi ilimlere vurularak muhakeme edilir. Eğer dinle ilgili ise o zaman Kur'ana ve Hadise ve onlardaki prensiplere göre muhakeme edilir, yanlışlığına ve doğruluğuna hükmedilir. Kur'anın ileri sürdüğü hüküm ve prensipler de insanların ortaklaştıkları aklı ilkelere ve ilmi verilere dayanmak suretiyle anlatılır.

Haberle gelen bilgilere İslamda nakli ilimler de denir. Bunlarda da anlattığımız kaideler uygulanır. Hz. Peygamberin sözlerinde, önce onu söyleyip söylemediği ve nasıl söylediği tesbit edilir. Ancak Kur'an için böyle bir tesbite gerek yoktur. Çünkü o elimizde olduğu gibi Hz.

26 İbn Rüşd, Ebul-Vlid Muhammed b. Ahmed (969 H / 1198 M) Bidayetul-Müctehil ve Nihayetul Muktasid, 1/33, İstanbul -1333

27 İmamı Muhammed, el-Camius-Sagir, 6.

Peygamberden alınmış olduğunda hiç kimse şüphede değildir. Tesbit edildikten ve sabit olduktan sonra manasının ne olduğu ve nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durulur. İşte imam, müctehid ve alim düşünürlerin bütün görevleri, düşünme, anlama ehliyet ve kabiliyetleri burada ortaya çıkar. Her birinin anlayışı kendi bilgisini ve şahsiyetini gösterir. Bu uğraşmalarına ve gayretlerine içtihad yani güç sarfederek çalışma ile bir mana anlatmak denir. İslamın ilk üç ve dört asrı bu gibi imam, müctehid ve düşünürlerin canlı ve enerjik, atılım ve medeniyet kurma devridir.

İmamı Azam, Malik ve Şafii'nin, abdestsiz, cünüp ve hayızlının Kur'an okumak veya ona tutmakta verdikleri hükümleri ve ileri sürdükleri fikirleri ayet ve hadise dayandığı nakledilmektedir. Ancak dediğimiz hususlardan ve şartlardan dolayı değişik fikirlere sahip olmuşlar, hadis ve ayetleri kendilerine göre anlamış ve hüküm istinbat etmişlerdir. Onların dayandıklarını açıkladıkları veya dayandıkları sanılan ayet ve hadîsleri ileride ele alacağız. Yalnız burada kısaca delillerine temas etmek istiyoruz. "Kur'ana ancak arındırılmış olanlar dokunur" (Vakıa-79) ayetindeki arınmaktan maksat abdest olduğunu anladılar. Buradaki anlayışın hatalı olduğunu ileri sürenlerin sözlerini nakledeceğiz. Ayrıca Hz. Peygamberin "Kur'ana ancak temiz olan dokunur" manasındaki hadiste geçen temiz (tahir) kelimelerinden bazıları, abdesti, bazıları da yıkanmayı anlamışlardır. Bunun Kurana uymadığına temas edeceğiz. Yalnız şunu da hemencecik söyleyelim ki, bunlardan anlaşılan mana abdest ve yıkanma da olsa, Kur'anın ancak kendi kağıdı ve yazısına dokunmanın anlaşılması doğru olurdu. Ama yukarıda pek aşırı fikirlerini nakledip tenkit ettiğimiz fakih ve alimlerin samimi olduklarında şüphe yoktur. Ancak kendi anlayışlarını sergilemiş olmaları, bulundukları toplumun ve ilmi havasının tesirini göstermektedir.

c— Kur'anı Kerimin tutulması için abdestin şart olmadığını söyleyenlerin fikirlerini kaynaklarda olduğu gibi buraya alalım. Bunları iki yönden incelemek doğru olur. Birincisi, daha önce abdestsiz tutulamıyacağını söyleyenlerin dayandıkları delillere verdikleri cevapları teşkil eder. İkincisi de bu cevaplar neticede kendi fikirlerinin ortaya çıkmasını temin eder.

1— Kur'anı Kerime dokunmanın caiz olmadığını ileri sürenlerin dayandıkları ayeti kerimeyi nasıl anladıklarını tesbit edelim. Ayeti Kerimenin türkçesi şudur. "Kur'ana arındırılmış (mutahhar) olanlardan başkası dokunamaz."²⁸ Bu ayetin nasıl anlaşıldığına bakalım:

Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm (384—456 H/994—1064 M) şöyle diyor: “Bu ayette, Kur’ana abdestsiz dokunulamıyacağına ait delil yoktur. Çünkü bu emir (yani dokunmasın diye) değildir. “dokunmaz” olarak haber veriyor, Yüce Allah elbette doğru ve gerçeği söyler. Bu haber sözünü, emir şekline çevirmek (anlamak) için ya açık bir nass (ayet ve hadis) olacak ya da kesin bir icma olacaktır. Mushafa temiz olanın da olmıyanın da tuttuğunu vak’a olarak görünce anlıyoruz ki, yüce Allah mushafı kastetmemiştir, ve başka bir kitabı’ kastetmiştir. Ayette “arındırılmışların” melekler olduğunu Said b. Cübeyr Söylemiştir.²⁹”

“İbrahim Nahai Alkama’dan naklediyor: O şöyle dedi: Selmanı Farisi’ye geldik. Ayak yolundan çıkmıştı. O’na Ebu Abdullah Abdest alsan da falan sureyi bize okusan dedik. O da şöyle cevap verdi. Yüce Allah ancak Kur’an saklı bir kitaptadır, ona ancak arındırılmış olanlar dokunur” dedi. Bu, gökte bulunan zikir (kur’an) dır. O’na ancak melekler dokunur.”³⁰

“İbrahim Nahai, Kays b. Alkama’dan şunu nakletti. O mushafı elde etmek istediği zaman, bir hristiyana söyler, kendisine bir nüsha yazardı.³¹”

“Ebu Hanife’ye göre cünüp olan kimsenin mushafı askısı ile tutmasında bir sakınca yoktur. Fakat askısız tutamaz. Abdestsiz de onlara göre bu hükme tabidir. İmamı Malike göre cünüp olan ve abdestsiz olan askı ile ve rahle ile de mushafı taşıyamaz, ama heybe ve sandıkta olursa o zaman onu yahudinin, hristiyanın, cünübün ve abdestsizin taşımasında bir mahzur yoktur.”³²

İbn Hazm bunların hepsine şöyle diyor: “Bunlar bir takım farklar ve ayrılıklardır ki, Kur’andan bir delilleri olmadığı gibi sağlam ve sakat sünnetten de bir delilleri yoktur. Bu hususda, icma, kıyas ve saha-be sözüne dayanan bir delilleri de bulunmamaktadır. Eğer heybe, Kur’anı taşıyan ile arasında bir engel ise (mania) levha ve kağıdın sırtı da dokunan ile Kur’an arasında bir mania olmalıdır. Arada fark yoktur.”³³”

Büyük alim ve düşünür olduğunda ittifak edilen İbn Hazm’dan bir buçuk asır sonra gelen alim ve düşünür İbn Rüşd ise İbn Hazmın bu iki türlü anlayışını nakleder ve orada tercihini bildirmeden bırakır.³⁴

29 İbn Hazm, el-Muhalla, 1/ 83, Mısır 1347.

30, 31, 32, 33 el-Muhalla, 1/83, 84, Agy. el-Muhalla, 1/84.

34 İbn Rüşd Bidayetul-Müctehid, 1/32, İstanbul 1333.

Hanefi İmamlarından Ebu Bekir Cessas, Ahmed b. Ali (305-370 H/918-981 M) ayeti kerimedeki siğanın emir veya nehiy olabileceğini zikretmekte, ancak hanefilerden başka kimsenin fikrini belirtmemektedir.

“Ebu Bekir dedi ki, ayetteki söz gerçek haber manasına alınrsa, o zaman Kur’andan kastedilen Yüce Allah katında olan Kur’an olup, arındırılmışdan da meleklerin anlaşılması daha uygundur. Haber şeklinde olup da nehiy (yasaklanma) manasına alınrsa, o zaman bizim hakkımızda umumi olur. Bazı hadislerle göre bu daha uygun düşer.”³⁵

Burada şuna dikkat etmek lâzım. Ebu Bekir Cessas, ayetteki sözün emir, yoksa nehiy mi? olduğu üzerinde durmuş ve her ikisinin ihtimal dahilinde olduğunu söylemek için, sözün haber olduğunu kabul etmiş, ama onu nehiy olacak manaya tevil etmiştir. Buradaki sözün nehiy olduğunu iddia etmemiştir. Sonra hadislerle dayanarak nehiy manasına olabileceğini ifade etmiştir. Görülüyor ki, o’na göre de ayeti kerime, Kur’ana abdestsiz tutulamiyacağı hükmünü vermekte yalnız başına delil olamaz.

İlk alim ve müçtehid müfessirlerden olan Tabiinden Ebul-Haccac Mücahid b. Cebr Mekki (21—104 H/641—722 M) “İbn Abbas’a göre ayetteki kitapdan maksat gökteki kitap, arındırılmışlardan maksat ise meleklerdir”³⁶ Mücahid’in kendisine göre de arındırılmışlar (Mutahharun) dan maksat meleklerdir.³⁷

Ayette zikredilen “saklı kitap-fi kitabın meknun” ifadesi Allah katında bir zarar dokunmayan, tozlanmıyan ve topraklanmıyan kitap demektir.³⁸ “Mutahharun” arındırılmışlardan maksat da melekler olduğu İbn Abbas, Mücahid, Cabir b. Zeyd ve Ebu Nuhayk, Said b. Cübeyr, İkrime, Ebu Aliye’den nakledilmiştir.³⁹

Başkaları ayetteki Mutahharun kelimesine günahlardan arındırılmış ve temizlenmiş olanlar, melekler ve peygamberlerdir, demişlerdir.⁴⁰

Katade’ye göre dokunulamiyacak Kur’an Allah katındadır. Ama dünyada insanların yanında olana pis, putperest, kirli münafık ve dinsiz dokunmaktadır⁴¹ Elimizdeki Kuran kasedilmemiştir.

35 Ebu Bekir Cessas, Ahkamul-Kur’an, 3/416, İstanbul -1334.

36 Ebul-Haccac, Mücahid b. Cebr. Tabii, Mekki, Mahzumi Tefsir, 562. Devha-Katar, 1976.

37 A.g.y., 653

38 Ebu Cafer Muhammed b. Cerir Taberi, 27/205.

39 Agy. 205-206.

40 Agy. 27/206

41 Agy.

“İbn Cerir Taberi’nin tercihi şudur: “Yüce Allah saklı kitaba arındırılmış olanlardan başkasının” dokunamayacağını haber vermiştir. Bu haberi ile arındırılmışların hepsini içine almıştır. Bunlar arındırılmış melekler, arındırılmış nebiler ve rasuller ki bunlardan her biri günahlardan arındırılmışlardır. İnsanlar günahsız değildir.⁴²

Bu ayeti kerime hakkında Dahhak şöyle demiştir: “putperestler zannettiler ki, şeytanlar Kur’anı Muhammed’e getiriyor. Bunun üzerine Allah şeytanların bu işe güçlerinin yetmeyeceğini ve onu yapamayacaklarını ve bunu yapmağa da layık olmadıklarını haber vermektedir, bundan sonra şu ayeti okudu.

“Bunu yapmak onlara düşmez, zaten güçleri de buna yetmez. Doğrusu vahy dinlemekten uzak tutulmuşlardır.”⁴³

Görüldüğü gibi bu ayetin manası, alim ve fakih sahabe ve tabiin anlayışı sonraki fakihlerden bir kısmının anladığı manaya aykırı düşmektedir. Taberinin naklettiği bu anlayışlar da ayetteki kelimenin sigasını nehiy manasına almayıp, hep haber manasına almışlardır.

Yukarıda İbn Hazm’ın açıklamaya çalıştığı ve İbn Rüşd’ün naklettiği ve sonra Ebu Bekir Cessas’ın dokunduğu usûlî bir kaideyi biraz daha açıklamaya ihtiyaç vardır. Bu, usulu fıkıh kaidesi olup, bu ilmi iyice okuma fırsatı bulanlarca bilinmekte ise de herkes bu ilmi okuma imkânı bulamamıştır, ve mesleği gereği de okumak mecburiyeti yoktur. Kur’anın diğer ayeti kerimelerinin anlaşılmasında yardımcı bir kaide olacağı gibi Yüce Allah’ın emirleri ile haberleri arasında nasıl bir farkın olduğunu belirtecek ve Kelamî bir mesele olarak incelenmeye ihtiyaç gösterecek önemi bulunmaktadır.

Önce haber ile emir ve nehiy arasındaki farkı anlatalım. Haber bizim türkçe dilbilgisinde de izah edildiği gibi bir şeyin olduğunu, olup bittiğini, ya da olabileceğini, yahut olmadığını ve olamayacağını bildirir. Emir ve nehiy bir işin yapılmasını veya yapılmamasını buyurmak ve bildirmektir. Böylece cümle ikiye ayrılır. Haber cümlesi, ki haber kipleri (sigaları) ile yapılır. İnşa cümleleri ki, en genel sigaları emir ve nehiylerdir. Türkçemizde “nehiy” kelimesi kullanılmayıp onun yerine “olumsuz emir” denmektedir.

Arapçada da genel kaide böyledir. Haber sigaları ve inşa sigaları veya haber cümleleri ve inşa cümleleri şeklinde kullanılır. Dedğimiz gibi haber cümleleri bir şeyin olduğunu veya olacağını bildirir. Eğer oldu-

42 Agy.

43 Şuara Suresi, 211-212, İbn Cerir Tefsiri, 27/205.

ğunu bildirdiği şey olmuş ise ona doğru haber denir. Ama olmamış ise ona da yalan haber denir. Böylece haberlerde doğru ve yalan birbirine karşıt iki kelime ve kavramdır. İnşa cümlelerinde doğru ve yanlış söz-konusu olur. İnşa cümleleri çeşitli türlere ayrılır. Bunlara dilek kipleri deniyor, Öğütler, tavsiyeler, öneriler, emirler ve dilekler bunların çeşitleridir. Verilen bir emrin veya ileri sürülen bir fikrin yanlışlığı ve doğruluğu araştırılır ve söz-konusu olur. Haber ile emir (nehiy de dahil) birbirine zıt iki tür bilgi kaynağıdır. Aralarında yalan ve yanlış kavramları ile fark konur. Şöyle bir ayırıma gitmek de mümkündür. Haberin doğrusuna “sıdk” yalanına “kızb”, inşa cümlesinin doğrusuna “hakk”, yanlışına da “hata veya batıl demek suretiyle bir fark da gözetilerek kolayca anlaşılmasına gidilir. Hak ve Batıl kelimelerini hem haber ve inşa cümleleri için de kullanılarak daha geniş bir kavram gibi kullanıldıkları kabul edilecek olursa, bu sefer haberin doğrusuna “sıdk” yanlışına “hata” demek suretiyle farklılık muhafaza edilir. Şimdi cümlelerin haber olması ve inşa olması arasındaki mana farkına gelelim. Ayeti Kerimede ki siga “la Yemessu” haber sigası ile manası “dokunamaz” olur. Hiç kimsenin Kur’ana dokunamayacağını bildiriyor. Bir kimse dokunduğu takdirde bu dokunamaz sözü yalan olur. Bu durumda Kur’anın dokunamaz sözü yalana çıkar. Çünkü; O’na dokunan olmuştur. O halde meseleyi elimizdeki mushaf açısından ele alırsak, bu mushafa abdestsiz kimse dokunamaz, dersek ve sonra abdestsiz kimselerin dokunduğu görülürse, bu haberin doğru olmadığı ortaya çıkar. Bunun için buradaki siga haber manasında kabul edilirse, bu haberin her zaman doğru olması için abdestsiz hiç bir kimsenin o’na dokunmaması şarttır.

Abdestsiz bir kimsenin elimizdeki Kur’ana dokunmasını engellemeye imkân yoktur. Dokunursa ayetin manası yalan olacağı için, ayetteki Kur’andan maksat, elimizdeki Kur’an olmayıp, Allah katında ve Levhi Mahfuzda olan Kur’an olduğu kabul edilmiştir. Yukarıda naklettiğimiz bu mananın doğruluğuna tekrar döneceğiz.

İşte burada açıklamaya çalıştığımız sebep ve manadan dolayı Ebu Bekir Cessas’ın yukarıya aldığımız şu ifadesine dikkat etmek lazım, o bunu kastetmiştir. Demiştir ki, eğer ayetteki cümle haber manasına alınırsa, en uygun olan, buradaki Kur’andan maksat Allah katında olan Kur’an olduğunu kabul etmektir. Büyük bir usulcu olan Ebu Bekir Cessas, bu manayı anlatmıştır. Sonradan gelen alimler de bu fikirdedirler. Başka şekilde olmasına imkân yoktur. Cümle haber cümlesi ise, Yüce Allah katında olan Kur’an kastedilmiştir. Doğrusu da budur.

Şimdi Ayetteki “La yemessu” dokunamaz cümlesi inşa yani nehiy (olumsuz emir) manasında ise, Türkçe manası şöyle olur, “dokunmasın-

lar". Bu bir nehiydir, ve yasaktır. Dokunulursa ne olur? Dokunulursa Yüce Allah yönünden ve Kur'an açısından hiç bir şey olmaz. Yani dokunulursa Kur'an yalancı çıkmaz. Halbuki haber olsaydı dokunamaz dediği halde dokunuldu, gördün mü? denebilirdi. Ama "dokunmasın" deyince dokunan bulunduğu zaman, sorumluluk dokunana yüklenir. "Dokunmasın" emri insana ve onun hür iradesine hitaptır. Bu emri tutup tutmamak insana aittir. Tutarsa emre uymuş olur, Mükâfatını alır. Tutmazsa isyan etmiş sayılır, cezasını görür. Bundan dolayı ayetteki sigaya inşa manası verilirse (emir), ayetteki Kur'anın elimizdeki mushaf olmasını iddia etmekte, haberdeki gibi bir mahzur doğmaz. Abdestsiz Kur'ana dokunulmaması gerektiğini savunanlar, bu ayeti delil getirebilmek için onu inşa manasına almaya çalışmışlardır. Ayeti kerimdeki siganın haber şeklinde emir olduğunu Ebu Bekir Cessas söylemekle bir şeyi vurgulamış oluyor. O da haber olmasıdır. Sonrakilerden bazıları siganın inşa sigası olduğunu iddiaya girmiştir.⁴⁴ Ayetin haber sigası olması ilk büyük müçtehid ve imamlar tarafından iyi anlaşılmış olduğundan dolayı, Kur'ana abdestsiz tutulamaz diyenler bile bu ayeti delil getirmemişlerdir. Onlardan böyle bir nakilde bulunana rastlamadık.

EL-Hidaye şarihi Ekmeluddin Babirti de el-Hidaye sahibinin bu ayeti delil getirmemesini şu usuli kaideye dayanarak cevaplamıştır. Bir söz iki zıt manaya delalet ederse onlardan biri için delil olamaz. Bu ayeti kerime hakkında zıt iki fikir var. Biri oradaki Kur'an göktedir, yerde değildir. Diğeri oradaki Kur'andan maksat elimizdeki mushaftır. Her nekadark gökteki olduğu yüzde doksan olup, yerdeki olduğu ihtimali yüzde on olsa bile bu ikisini eşit farzederek yeni bir hüküm ihdas etmek olan, mushafın abdestsiz tutulamayacağı hükmü çıkarılamaz. "İhtimal olunca delil düşer" kaidesini koymuşlardır.

Fahreddin Razi'nin sözü bizim sözümüzü desteklemektedir. "kitabdan maksat levhi mahfuzdaki ise, İmamı Şafii, abdestsiz Kur'ana tutulmasının caiz olmadığını nasıl söyler? O hükmü ayetin açık manasından almayıp hadisen almış olabilir veyahut ayetten kendisine göre öyle bir hüküm çıkarmış (istinbat) olabilir."⁴⁵

Fahreddin Razi, İmamı Şafii'nin bu hususdaki hükmünü Kur'andan nasıl çıkardığını açıklamayı Allah'ın kendisine verdiği bir lutuf olarak zikrederek şöyle der: "Şafii abdestsiz ve cünüp olanın temiz olmadıklarından dolayı, Kur'ana tutamayacaklarını söylerken, cünüp olanı

⁴⁴ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Ensari Maliki Kurtubi (671H/1274M), el-Cami' li Ahkamil-Kuran, 17/226 Mısır-1948. F. Razi, Mefatihul-Gayb, 8/102. İstanbul.

⁴⁵ Tefsiri Taberi, 27/205, Mefatihul-Gayb, 8/99.

Kur'an okumaktan menettiği halde, abdestsiz olanı Kur'an okumaktan menetmez. Çünkü Şafii bakmıştır ki, Allah cünüp olanı Camide durmaktan menetmiş ama abdestsiz olanı menetmemiştir. Camiye Allah'ı zikir için giriliyor, camiden maksat orada yapılan ibadet ve zikirdir. Madem cünüp olan zikir yerine girmekten menediliyor, Kur'an okumaktan da menedilebilir. Fakat sahabe mescitte yatıp kalktığından, orada abdestsiz bulunduğuna göre abdestsiz Kuran okunabilir.⁴⁶

Fahreddin Razi'nin İmamı Şafi'nin hükümüne getirdiği bu tahlil ilk anda makul görülebilir. Müçtehidin kendi anlayışı ve fikridir. Başkasını ilzam etmez.

Fahreddin Razi'nin bu tablili Nisa Suresindeki "Abiri Sebil" in⁴⁷ kelimesine mescitten geçmek manasını vermeye dayanıyor. İmamı Şafi'nin anlayışı böyledir. Ama hanefilere göre bizce doğrusu da budur. Buradaki ifadenin manası "yolcu, müsafir" demektir.⁴⁷ Ayette namaza yaklaşmayın tabirini, Şafii namaz kılınan yere (mescide) yaklaşmayın manasına tevیل ederek alıp onu mescitten geçmeğe vermiştir. O halde ihtimal anlamlı olan bir ayet delil getirilemez, kaidesini hatırlarsak, Fahreddin Razi'nin bu izahına Şafi mezhebine göre makul olabilir, diye bakılabilir. Ancak bu tahlilden sonra kendine şu soruyu sorar. O halde cünüp olan tesbih çekip, istiğfar etmesi de caiz olmamalı mıdır? Buna verdiği cevap tatmin edici değildir. Kur'an okumak ile zikretmeyi ayırmaya çalışıyor, ama başarılı sayılmaz. İbn Hazm'ın böyle Kur'anı okumak ile zikir arasını ayırana verdiği cevabı yukarıda zikrettik. İlerde gerekirse biz de temas edeceğiz.

İKİ ÖNEMLİ HUSUS

Bu ayeti kerime hakkında iki noktaya dikkati çekmek istiyoruz. Birincisi, Vakıa Suresinin 78-79 ncü ayetlerinin nüzul sebebinin, siyak ve sibakını (context) gözönünde bulundurmak gerekir. Taberi ve Fahreddin Razi buna değinmişlerdir.⁴⁸ Putperestler Kur'anın, Muhammed'e cinler, şeytanlar tarafından getirildiğini ve onu aslında kendisinin uydurduğunu iddia ettiler. Bunu red için bu ayetler nazil olmuştur. Yüce Allah, Kuranda şöyle buyuruyor:

"Hayır yıldızların düştükleri yerlerin üzerine yemin ederim. Bunun ne büyük bir yemin olduğunu bir bilseniz, O saklı bir kitapda bulunan

⁴⁶ Agy.

⁴⁷ Mefatihul-Gayb, 3/331, Tefsiri Ebi Suud, 3/332 (Mefatih'in kenarında)

⁴⁸ Tefsiri Taberi, 27/205, Mefatihul-Gayb, 8/99

Kur'anı Kerimdir. O'na ancak arındırılmış olanlar dokunabilir. Alem-lerin Rabbı katından indirilmektedir.”⁴⁹

Bu ayetler putperestlerin iddialarının açıkça reddedilmesinden başka bir şey değildir. Bu ayetler hakkında İmamı Malik şöyle der: “Arındırılmış olanlardan başkası Kur'ana dokunamaz” ayeti hakkında işittiğim en güzel söz ve tefsir, onun “Abese ve Tevalla” suresindeki şu ayetin manasında olmasıdır. “dileyen ondan öğüt alır. O Kur'an emirlere uyan saygı değer elçilerin ellerinde kutsal kılınmış, yüceltilmiş, arındırılmış sahifelerdir.”⁵⁰ Vakıa Suresindeki 79.ayetdeki “arındırılmış olanlar” dan abese suresinde arınma ile vasıflanan melekler olduklarını kastetmiştir.⁵¹

“Vakıa suresindeki O'na dokunamaz” kelimesinin manası, O'nu indiremez ve ancak arındırılmış olanların manası da meleklerin elçilerinden peygamberlerin elçilerine indirilmiş olduğu şeklinde anlaşılmıştır.⁵² Bu manayı söyleyen çoğunluktadır. Ayeti Kerimenin muhtevası ve manası da burada geçen Kur'andan, elimizdeki mushafın kastedilmediği apaçık ortadadır. Bütün tefsirler ve izahlar bu yönde olduğu gibi Fahreddin Razi ayrıca bunu tercih ettiğini belirtmektedir.⁵³

Bir gün derste bu ayeti keriméyi izah ederken şöyle dedim. Bu ayette “saklı ve gizli bir kitap olan Kur'anı Kerim” deniyor. Şimdi biz elimizde olan mushafı görmüyor muyuz? O'na dokunmuyor muyuz? Elimizdeki mushafın saklı ve gizli bir kitapta olduğunu ve O'nu görmediğimizi ve O'na dokunamadığımızı iddia edebilir miyiz? Yalnız biz müslümanlar değil, müslüman olmayanlar da onu görüyor ve o'na dokunuyor. Bunu inkâr etmeye imkân yoktur. İnkâr eden olursa, o'nu ahkamı diniyye ile mükellef tutmamak gerekir. O halde ayetteki Kur'an Yüce Allah katında veya Levhı Mahfuzda olan Kur'anı Kerim olup o'na Allah'ın izin ve emriyle melekler ulaşabilirler. Elimizdeki Kurana tutmakla ilgisi bulunmamaktadır.

İkinci önemli husus şudur. Buna başkasının değindiğine raslamadım. Vakıa Suresi Mekkei Mükerrermede nazil olmuştur. Oysa Abdest ve Gusul ayeti Maide Suresinde olup, Medinci Münevverede nazil olmuştur.⁵⁴

49 Vakıa, 75-80

50 Abese Suresi, 12-16.

51 Kurtubi Tefsiri, 17/225

52 Agy.

53 Mefatuhul -Gayb, 8/102.

54 Kurtubi Tefsiri, 17/192. Maide Suresinin son nazil olan sure olduğunu Kazı Beyzavi naklediyor, 1/ 325, İstanbul-1285.

Buna Vakıa Suresinde geçen "Mutahharun" arındırılmış olanlardan abdest almanın veya yıkanmanın şart olduğunu çıkarmak ve o manalarda bir arınma olduğunu iddia etmek tarihi hakikate de aykırıdır. Böyle bir iddiayı ileri sürmek için Vakıa Suresinin nüzulünden sonra Sahabenin ve Hz. Peygamberin abdest aldıktan sonra Kur'ana tuttuklarını tesbit etmek şarttır. Eğer, Maide Suresindeki abdest ve yıkanma ayeti nazil olduktan sonra Kur'ana tutma işi de hükme bağlanmış olabilir, denirse, şöyle cevap verilebilir: Maide Suresindeki abdest ve yıkanma ayeti yalnız namaza hasredilmiştir. Namazın dışında bir şeyi içine almaz ve alacak surette umumi bir hüküm de ihtiva etmemektedir.

KUR'AN VE HADİSİ ANLAMADA İKİ YOL

İmam, müstehid ve alimlerin Kur'anı Kerimi tefsir edip anlarken iki yol takip ettiklerini müşahade etmekteyiz. Bunlardan biri ayetin bulunduğu yere göre, önceki ve sonraki ayetlerin durumuna göre mutlak ve genel bir şekilde anlamaya çalışmalarıdır. Aslında ayetin bu şekilde anlaşılmasına onun nüzul ve geliş sebebi de yardımcı olmaktadır. Bu türlü mana her zaman geçerli olacak bir manadır. İkinci olarak, imam, düşünür ve alimler kendi bilgi, kültür, tecrübe ve mensub oldukları, benimstedikleri mezhep ve fikirlerin ışığı altında ve tesirinde ayet veya hadise yönlendirici manalar vermektedirler. Burada onların ilmi melekeleri hünerleri, bilgi seviyeleri, düşünme ve muhakeme kabiliyetleri ile tercih ettikleri mezhep ve fikirleri ortaya koymaktadırlar. İşte bu ikinci yol ile birinci yolu birbirinden ayırmamız lâzımdır. Bu çok zor bir iştir. Bunu yapabildiğimiz takdirde şu ortaya çıkacaktır. Kur'an ve Hadisin kendisinde neler vardır ve imam ve düşünürler neler getirmişlerdir? Kendi zamanlarına, bölgelerine ve içinde bulundukları toplumlarına göre nasıl anlamışlar ve anlamak zorunda kalmışlardır. Bunları iyi incelemek gereklidir. Sayısız alim ve müctehid gelip geçmiştir. Bir mesele hakkında, bir ayet veya hadisi anlamada türlü ve değişik manalar anlamışlar ve fikirler ileri sürmüşlerdir. Bu fikir sebestliği İslama canlılık vermiş, hareket kabiliyeti ve dinamiklik kazandırmıştır. İşte onların bu değişik yorumları İslam Dini kültürünü meydana getirmiştir. Ama İslamı anlamak için asıl kaynak olan Kur'an ve Hadise her zaman gitmek, dinin ortaya koyduğu bir zorunluluktur.

Bizim de yapmağa çalıştığımız, İmam ve müctehidlerin fikirlerine muttali olup, mutlak surette Kur'an ve Hadisi anlamaktır. Onların fikirlerini bileceğiz ama onların tesirinde kalmayacağız ve onların dediği

gibi demeyeceğiz. Bu herkesin yapacağı bir görev değil, mesleklerinde ilerlemiş ve söz sahibi olmuş kimselerin kendi mesleklerinde fikir ileri sürebilirler. Kendini bu işe samimiyetle ve Allah rızası için verenlerin çoğalması ile ve onlara yardımcı olmakla günümüzün müslümanları İslamı her yönden tatbik etmeyi öğrenebilir, bütünlük içinde kâmil birer müslüman olurlar.

Açıkladığımız, bu ikinci yolun devamı veya başka bir yönü şudur. Her hangi bir imam, müctehid veya alim, uğraştığı veya aklına gelen, ya da sorulan bir mesele hakkında fikir yürütürken, eğer, Kur'anı Kerimden bir tutamak elde etmek istiyorsa Kur'anı Kerimi inceler, orada fikrini destekleyecek veya kendisine ışık tutacak bir kelime, cümle veya ibare ile karşılaşabilir. Böylece fikrini Kur'anı Kerime dayanarak geliştirir, ve ortaya koyar. Eskiler bunu çok yapmışlardır. Şimdi de uğraşan bulunmaktadır. Ashında, ayetin, onların anladıkları veya anlamak istedikleri manayı kasteddiğini söylemek bazen mümkün olsa bile her zaman o manaya da ihtimal verilmeyebilir. Bu şekilde istinbat edilen çok hükümler vardır. Bir iki misal vermek istiyorum. Kevser Suresindeki "venhar" emri kurban kesmenin vacip olduğuna delil getirilir. Oysa bu sure Mekke'de nazil olmuş, Kurban kesmek ise Medine'de hüküm giymiştir. Arada âlaka yoktur. Ama "venhar" emrinin kökü olan kelime hayvan ve deve boğazlamak olduğundan böyle sözlük manası bakımından bir alaka düşünülmüştür. Yoksa şer'i bir alaka bulunmamaktadır. Bunun için büyük bilginlerin bir kısmı bu ayeti delil getirmez. Aynı şekilde üzerinde durduğumuz "Vakıa" suresinin 79 ncu ayeti de öyledir. Ayetin manasını yukarıda açıkladık, ayette hem Kur'an geçiyor ve hem de O'na dokunamazlar geçiyor diye elimizde mevcut olan mushafa da dokunulamaz hükmünü bu ayete dayandıranlar olmuştur. Bundan titizlikle kaçınan da bulunmuştur. Çünkü böyle durumda ileri sürülen hüküm zorunlu ve mecburi uygulanması gereken bir hüküm olmayabilir ve böylece hükmün yerine getirilmesi kesinlik ifade etmeyeceği için itirazlara sebep olur. Ama bir fikir, tavsiye ve ihtimal olarak ileri sürülürse ve yapmayı suçlamak sözkonusu olmazsa, böyle bir durumda fikri ileri süren de ağır bir sorumluluk yüklenmez. Başkasını, yapmadığı takdirde suçlu çıkarmak için kuvvetli bir delile ihtiyaç vardır. Meselâ ayet çok açık manalı olmalı veya herkes, ya da büyük imamların bir kısmı öyle anlamış olmaları gerekir. Üçüncü bir misal de Nisa Suresinin 43. ayeti "Abiri Sebil" in ibaresi de yolcu manasında açık olduğu halde, bazılarının ve İmamı Şafi'nin mescitten geçmek anlamına alması bunun gibidir. Cünüp olanın mecbur kalmayınca mescitten geçmemesi tavsiye edilebilir. Ama buna caiz değildir demek, geçen günah işlediğini söy-

lemektir. Bir kimseyi günah işlemekle suçlamak bir iştir. Acaba elimizdeki delil buna kâfi midir? ve doğrudan bir ilişkisi de var mıdır? O halde bu, ayete dışarıdan verilen bir mana oluyor. Bütün bunlar, müçtehid ve alimlerin kendi zamanlarının şartlarına göre fikir yürüttükleri gibi gene fikir yürütecekleri içtihad yapma sahalarıdır.

Sonuç olarak Vakıa Suresindeki ayet Kur'ana abdestsiz veya cünüp olarak dokunulamaz, manasında değildir, ve böyle bir hüküm ondan çıkarılamaz. Kuran'a gusulsüz ve abdestsiz tutulmasının yasak olması Kuranda yoktur. Buna göre cünüp, hayızlı ve abdestsiz Kurana tutabilir ve Kuran okuyabilir. Bunda bir hürmetsizlik, saygısızlık düşünmek küfür sayılır. Çünkü hakaret kabul edilir. Hakaret, küfrün neticesidir. Aslında küfür, inkâr etmek ve kabul etmemektir. Hadislerde yaptığımız araştırmalarda aynı hükme vardık. İnşallah onu da yayınlıyız. Günümüzün hayat ve çalışma şartları, nüfusun çokluğu, Kuran Kurslarındaki kız öğrenci ve kadın öğretmenlerin çokluğu İmam Hatip okulları, orta okul ve liselerdeki din dersleri, İlâhiyat Fakültelerindeki öğrenciler ve en nihayet her müslüman için Kuran okumayı görüldüğü gibi kesin dini bir hüküm ve delile dayanmadan haram saymak, doğrusu Kuranı yasaklamaktan başka bir şey sayılmamalıdır. Kuranı yasaklamayı hiç bir müslüman düşünemeyeceğine göre, Kuranı her zaman ve her durumda okumak, Kuranın genel "oku" emrine uymaktır. O halde her kes, gönül rahatlığı ile ve yüce Allah'ın "oku" emrini yerine getirmek üzere her türlü durumda ve her fırsatta Kur'anı Kerimi okusun, anlasın ve anladığını yap-sın ve yaşasın. Bundan daha büyük sevap olmaz. Çünkü Kur'anın dediğini yapmak, Kur'anın gayesidir ve ibadetlerin en büyüğüdür. Bunu kısıtlamak Kur'anı Kerimin okunmasını yasaklamak olur. Allah Kur'anı okuyup anlayanlardan ve ona uyanlardan eylesin.